

ECONOMIE
als menswetenschap

INHOUD

Inleiding 1

Deel De economische bril(len) 5

Hoofdstuk 1 Definitie en begripsafbakening 7

1. DEFINITIE: WAT IS ECONOMIE? 8
2. BEHOEFTE 10
3. HET ALLOCATIEVRAAGSTUK 11
4. DE PRODUCTIEFACTOREN 11
5. DE ECONOMISCHE HUISHOUDINGEN 12
6. SOORTEN ECONOMIEËN 13
 - 6.1. De vrijmarkteconomie 13
 - 6.2. De centraal geleide economie 14
 - 6.3. De gecorrigeerde markteconomie 14

Hoofdstuk 2 Een kapitalistische vrijmarkteconomie 15

1. DE VRIJEMARKTECONOMIE 16
 - 1.1. Wat? 16
 - 1.2. Waarom een vrijmarkteconomie een illusie is 17
2. HET KAPITALISME 18
 - 2.1. Wat? 18
 - 2.2. De zegen en de vloek van het kapitalisme 19
3. HET CONCEPT VAN GROEI 22
4. GRENZEN AAN DE GROEI? 24

Hoofdstuk 3 Economische theorieën 27

1. DE GRONDLEGGERS 28
 - 1.1. De klassieke school 28
 - 1.1.1. Adam Smith (1723-1790) 28
 - 1.1.2. David Ricardo (1772-1823) 31
 - 1.1.3. De neoklassiekers 33
 - 1.1.4. Intermezzo: wat is liberalisme? 34

1.2. Het marxisme	35
1.2.1. Karl Marx (1818-1883)	36
1.2.2. Het falen van het communisme in de praktijk	37
1.2.3. Intermezzo: wat is het verschil tussen socialisme en communisme?	38
1.3. Het keynesianisme	39
2. DE OPVOLGERS	42
2.1. De schumpeteriaanse school	42
2.2. Het monetarisme	43
2.3. De behavioristische school	44
2.4. Joseph Stiglitz (°1943)	45
3. DE NIEUWSTE LICHTING	46
3.1. Tim Jackson (°1957)	47
3.2. Ha-Joon Chang (°1963)	48
3.3. Thomas Piketty (°1971)	49
3.3.1. Piketty's wetten van het kapitalisme	50
3.3.2. Hoe Piketty ongelijkheid wil bestrijden	51
Deel II De grote bewegingen, groepen en keuzes	53
Hoofdstuk 4 De bewegingen van de economie	55
1. DE ECONOMISCHE KRINGLOOP	56
1.1. De eenvoudige kringloop	56
1.2. De volledige kringloop	57
2. NATIONALE REKENINGEN	59
2.1. Het bruto binnenlands product (BBP)	60
2.1.1. De toegevoegde waarde	60
2.1.2. Netto binnenlands product (NBP)	61
2.1.3. Het BBP via de bestedingsbenadering	61
2.2. Het bruto nationaal product (BNP)	62
2.3. Het bruto nationaal inkomen (BNI)	64
2.4. De koopkrachtpariteit (KKP)	64
2.5. Problemen bij het berekenen van de nationale rekeningen	65
2.5.1. Onstabiele meeteenheid en onbetrouwbaarheid van de cijfers	65
2.5.2. Gebrek aan relevantie	66
2.5.3. Nationale rekeningen zijn geen maat voor welvaart en welzijn	66
2.5.4. Nationale rekeningen houden geen rekening met het milieu	67
2.6. Ontwikkeling meten	67
2.6.1. De Bruto Vaste Kapitaalvorming (BVKV)	67
2.6.2. De Human Development Index	68
3. DE VERSCHILLENDE ECONOMISCHE GOLFBEWEGINGEN	70
Casus HET PROBLEEM VAN DE PENSIOENEN	74

Hoofdstuk 5 De rol van de overheid 79

- 1. WAAROM DE OVERHEID DE ECONOMIE MET RUST MOET LATEN 80**
- 2. WAAROM ZE DAT VOORAL NIET MAG DOEN 81**
- 3. DE ECONOMISCHE ROL VAN DE VERZORGINGSSTAAT 82**
- 4. ECONOMISCHE POLITIEK 83**
 - 4.1. De onbehaaglijke driehoek 83
 - 4.2. De magische vierhoek 84
 - 4.3. De magische vijfhoek 84
 - 4.4. Conjunctuurpolitiek 84
- 5. DE OVERHEIDSFINANCIËN 85**
 - 5.1. Inkomsten van de overheid 85
 - 5.2. Uitgaven van de overheid 86
 - 5.3. De staatsschuld 86

Hoofdstuk 6 Het inkomen 89

- 1. INKOMEN EN VERMOGEN 90**
- 2. SOORTEN INKOMENS EN BELASTINGEN 90**
 - 2.1. Directe belastingen 92
 - 2.1.1. Inkomen uit arbeid 92
 - 2.1.2. Inkomen uit spaargeld 94
 - 2.1.3. Inkomsten uit onroerend goed 94
 - 2.1.4. Inkomensbelasting praktisch 95
 - 2.2. De indirecte belastingen 96
 - 2.2.1. Btw 96
 - 2.2.2. Accijnzen 97
 - 2.3. Belastingontduiking en -ontwijking 97

Casus HET BASISINKOMEN 98

Hoofdstuk 7 (Inkomens)ongelijkheid 101

- 1. WAAROM (TE VEEL) ONGELIJKHEID EEN PROBLEEM IS 102**
- 2. DE DISCUSSIE VAN DE TOPLONEN 103**
- 3. METEN VAN INKOMENSONGELIJKHEID 104**
 - 3.1. Problemen bij het meten van inkomensongelijkheid 105
 - 3.2. De Lorenzcurve en de Ginicoëfficiënt 105
 - 3.3. De Palmaratio 107

- 4. STRUCTURELE FACTOREN DIE EEN ROL SPELEN BIJ INKOMENS-ONGELIJKHEID 107**
 - 4.1. Technologische evolutie en automatisatie 107
 - 4.2. Veranderende werkgelegenheid 109
 - 4.3. De impact van het kapitaal 109
 - 4.3.1. Het huis: kopen versus huren 110
 - 4.3.2. Spaargeld: rendement op kleine vermogens versus rendement op grote vermogens 110
 - 4.3.3. De erfenis: herverdeling of accumulatie? 111
- 5. ONGELIJKHEID TERUGDRINGEN IN BELGIË 112**
 - 5.1. De progressieve inkomensbelastingen 112
 - 5.2. De sociale zekerheid 112
 - 5.3. Loonvorming 113
 - 5.4. Collectieve voorzieningen en sociale goederen 114
- 6. AANBEVELINGEN VOOR HET VERDER TERUGDRINGEN VAN DE ONGELIJKHEID 114**
- 7. INTERNATIONALE LOONONGELIJKHEID 116**
- Casus ARMOEDE 118**

Deel III De markt en zijn spelers 121

Hoofdstuk 8 De consument 123

- 1. DE RATIONELE CONSUMENT 125**
- 2. DE NIET ZO RATIONELE CONSUMENT 126**
 - 2.1. Het menselijk denken (bij aankoopbeslissingen) 127
 - 2.1.1. Systeem 1-denken 127
 - 2.1.2. Bezitsdrang 128
 - 2.1.3. De ultieme droom: gratis 129
 - 2.1.4. Sociale factoren 129
 - 2.2. De rol van reclame 130
- 3. HET RATIONELE KEUZEPROCES 131**
 - 3.1. Het nutsconcept 131
 - 3.2. De afweging tussen wat je wilt en wat je kunt kopen 132
 - 3.3. De vraagcurve 134
 - 3.4. Verandering van en op de vraagcurve 136
 - 3.5. Consumentensurplus 137
- 4. ELASTICITEIT 138**
 - 4.1. De prijselasticiteit van de vraag 138
 - 4.1.1. Determinanten van prijselasticiteit van de vraag 140
 - 4.1.2. Relatie tussen prijselasticiteit en omzet en besteding 140

- 4.2. Kruisprijelasticiteit van de vraag 141
- 4.3. Inkomenselasticiteit 142
 - 4.3.1. Engel 142

Hoofdstuk 9 De producent 143

- 1. DE ECONOMISCHE SECTOREN 144**
 - 1.1. Verdeling 144
 - 1.2. Het belang van de sectoren 144
- 2. DE ONDERNEMING 146**
 - 2.1. Eigendomsstructuur 147
 - 2.2. Inspraak binnen ondernemingen 148
 - 2.3. (Juridische) vormen van ondernemingen 148
 - 2.3.1. De beperkte vennootschap 149
 - 2.3.2. De ruimere vennootschap 149
 - 2.3.3. De coöperatie 149
 - 2.4. Concentratie van ondernemingen 150
 - 2.4.1. Fusie 150
 - 2.4.2. Kartel 151
 - 2.4.3. Joint Venture 151
 - 2.4.4. Holding 151
 - 2.5. Transnationale ondernemingen 152
 - 2.5.1. Kenmerken 152
 - 2.5.2. Factoren die het ontstaan van TNO's bevorderen 153
 - 2.5.3. Gevolgen van de aanwezigheid van TNO's 153
 - 2.5.4. 'Countervailing powers' t.a.v. TNO's? 153
 - 2.6. Directe buitenlandse investeringen door TNO's 153
- 3. PRODUCTIE EN INVESTERINGEN 155**
- 4. PRODUCTIVITEIT 156**
- 5. KOSTEN 160**
- 6. WINSTVORMING 164**
 - 6.1. De perfect competitieve markt 164
 - 6.2. Gemiddelde opbrengst, marginale opbrengst en prijs 165
 - 6.3. Winstmaximalisatie 165
- 7. HET AANBOD 167**
 - 7.1. Het individuele aanbod 167
 - 7.2. Het totale aanbod 168
 - 7.3. Verschuiving op en van de aanbodcurve 169
 - 7.4. Producentensurplus 170

Hoofdstuk 10 De markt 171

1. COMPETITIEVE VERSUS NIET-COMPETITIEVE MARKTEN 173
2. DE MARKTPRIJS 173
3. DE WETTEN VAN VRAAG EN AANBOD 173
4. DE WET VAN KING 175
5. OVERHEIDSINTERVENTIES OP DE MARKT EN HUN EFFECTEN 176
 - 5.1. Maximumprijzen of het blokkeren van prijzen 177
 - 5.2. Minimumprijzen 177
 - 5.3. Belastingen en subsidies 178

Casus VRAAG EN AANBOD OP DE HUIZENMARKT 179

Hoofdstuk 11 Marktfalen 183

1. HET PROBLEEM VAN DE COLLECTIEVE GOEDEREN 184
2. HET MONOPOLIE 185
3. MONOPOLISTISCHE MEDEDINGING 188
4. OLIGOPOLIE 188
5. MONOPSONIE 190

Casus DE KREDIETCRISIS 191

Deel IV Over het slijk der aarde 197

Hoofdstuk 12 Het geldwezen 199

1. SOORTEN GELD 200
2. DE BANKEN 202
 - 2.1. De handelsbanken 202
 - 2.2. De Investeringsbanken 204
 - 2.3. De Centrale/Nationale Bank 204
3. GELDSCHEPPIING DOOR KREDIETVERLENING 205

Hoofdstuk 13 Inflatie 207

- 1.** GEVOLGEN VAN INFLATIE 208
- 2.** OORZAKEN VAN INFLATIE 208
- 3.** DE GELDHOEVEELHEID EN INFLATIE 210
- 4.** DE INDEX 211
 - 4.1. Wat? 211
 - 4.2. Punten en procenten 212
 - 4.3. Automatische indexering van de lonen 212

Casus EUROTROUBLES 214

Deel V Intussen bij de buren 219

Hoofdstuk 14 Internationale economie 221

- 1.** INTERNATIONALE HANDEL 222
- 2.** DE BETALINGSBALANS 222
- 3.** ECONOMISCHE INTEGRATIE 223
 - 3.1. Vrijhandelszone 223
 - 3.2. Douane-unie 224
 - 3.3. Gemeenschappelijke markt 224
 - 3.4. Economische unie 224
 - 3.5. Totale economische integratie 224

Hoofdstuk 15 Internationale economische organisaties 225

- 1.** DE EUROPESE UNIE (EU) 226
 - 1.1. Ontstaan 226
 - 1.1.1. De Gemeenschappen 226
 - 1.1.2. De Europese unie 226
 - 1.2. Lidstaten van de EU 227
- 2.** GATT EN WHO 227
- 3.** DE UNCTAD (UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT) 229
- 4.** DE OESO (ORGANISATIE VOOR ECONOMISCHE SAMENWERKING EN ONTWIKKELING) 229
- 5.** DE GROEP VAN ACHT / TWINTIG 229

Hoofdstuk 16 Internationale financiële organisaties 231

- 1. HET IMF 233**
 - 1.1. Gewone trekkingsrechten 234
 - 1.2. Speciale trekkingsrekening (SDR) 235
 - 1.3. Kredietverstrekking via het IMF 235
- 2. DE WERELDBANK 236**
- 3. DE EUROPESE CENTRALE BANK (ECB) EN DE EUROPESE
INVESTERINGSBANK (EIB) 236**

Hoofdstuk 17 Ontwikkelingslanden 239

- 1. KORT OVERZICHT VAN DE ECONOMISCHE EVOLUTIE VAN DE
ONTWIKKELINGSLANDEN 240**
 - 1.1. De koloniale erfenis 240
 - 1.2. De eerste stappen van de onafhankelijke economieën 240
 - 1.3. De klap van de oliecrisis en het neoliberalisme 241
- 2. STRUCTURELE NADELEN ZIJN RELATIEF 242**

Casus MICROKREDIETEN 243

GLOSSARIUM 245

REFERENTIES 249

VERDER LEZEN 251

1. DEFINITIE: WAT IS ECONOMIE?

Het mens- en wereldbeeld van de economie past volledig in het Europese gedachtegoed van de verlichting. De rationeel denkende en handelende mens, die voortdurend voor- en nadelen, kosten en baten afweegt en op basis daarvan beslissingen neemt en keuzes maakt, is binnen de economie een gegeven. Dit wordt de ‘homo economicus hypothese’ genoemd. In die zin is de economie een abstractie van de werkelijkheid zoals de psychologie, de filosofie of de sociologie die beschrijft. Toch mogen we niet uit het oog verliezen dat die manier van denken in de huidige wereld zeer dominant geworden is. De economie beheerst immers in veel landen het politieke en maatschappelijke leven en bovendien heeft de globalisering die manier van denken wereldwijd verspreid. De wereld is een ‘*global village*’ of, in economische termen, een ‘*global market*’ geworden, waarbinnen dit eendimensionale denken een steeds belangrijkere plaats inneemt.

De klassieke economie gebruikt als basisdefinitie vaak die van Robbins (1932):

‘Economie is de wetenschap die het menselijk gedrag bestudeert als relatie tussen doelen en schaarse middelen die op verschillende manieren kunnen worden aangevend.’

Eigen aan de klassieke school was het uitgangspunt dat die keuzes rationele keuzes waren. Gelukkig zette Robbins dit niet letterlijk in zijn definitie, waardoor ze vandaag bruikbaar blijft. Zoals je verder in dit boek zult kunnen lezen, zijn heel wat economen intussen tot het besef gekomen dat het met die rationaliteit bij dat menselijke gedrag nogal eens kan tegenvallen.

Die definitie lijkt ook min of meer af over welk soort keuzes het gaat, maar tegelijk ook weer niet. Ze lijkt af omdat het gaat over keuzes die te maken hebben met economische aspecten, met name de verdeling van de schaarse middelen. Anderzijds kun je evengoed stellen dat vrijwel alle doelen in het leven met die schaarse middelen te maken hebben. Als je met iemand in het huwelijksbootje wilt stappen, dan hoop ik voor jou dat de keuze van je partner geen louter economische berekening was. De beslissing om te trouwen zal op een of andere manier wel heel wat deelaspecten hebben waarover je economische keuzes gaat maken. Waar ga je met je partner wonen? Waar gaan jullie van leven? Maar evengoed: hoe zal het trouwfeest eruitzien? Of: hoeveel mensen ga je uitnodigen? Dit zijn vragen waarbij het antwoord ook van je (schaarse) middelen zal afhangen.

We kunnen dus stellen dat economie met bijna alles te maken heeft, maar omgekeerd zijn er weinig zaken die alleen maar met economie te maken hebben (Fine & Milonakis, 2009). Het budget voor je huwelijksfeest is hopelijk niet de enige factor die bepaalt wie er op de gastenlijst komt. Wees dus voorzichtig met het te ver doortrekken van de ‘alles is economie’-stelling. Voor je het weet, probeer je alles te berekenen en af te wegen, en daar zijn wij als mens niet echt voor gemaakt. Uiteindelijk zal je daardoor vooral gefrustreerd achterblijven. Als je dat echt wilt, kun je voor heel veel zaken economische keuzes zien, maar het is niet altijd zinvol om dat te doen.

Bij het maken van die keuzes wordt dikwijls alleen gedacht aan spectaculaire ‘keuzes’ die een weerslag hebben op grote groepen of zelfs op de hele wereldbevolking, maar

3. HET CONCEPT VAN GROEI

Economische groei is onlosmakelijk met het kapitalisme verbonden. Aangezien elke individuele producent streeft naar groei om de concurrentieslag met de anderen te winnen, heeft ook het systeem als geheel die groei nodig. We zoeken immers constant naar manieren om efficiënter en goedkoper te werken. Dat wil zeggen dat we dezelfde producten gaan maken met minder middelen en mensen. Daardoor verliezen enerzijds werknemers hun baan en zal anderzijds de winstmarge per verkocht stuk voor de producent afnemen. Om dus nog meer winst te genereren en voldoende werkgelegenheid te behouden, moeten er steeds nieuwe producten worden uitgevonden en geproduceerd.

Groei is in de moderne economie bijgevolg essentieel. Dat is echter niet altijd zo geweest. In de periode voor 1800 kenden we eeuwenlange periodes met weinig of geen groei. In die tijd veranderden de productiemethoden nauwelijks, waardoor de winstmarge en de werkgelegenheid ongeveer gelijk konden blijven.

Een beetje rekenkunde

De groeicijfers lijken vaak niet zo spectaculair te zijn. Is het verschil tussen 3 of 6 % groei zo belangrijk? Eigenlijk wel, omdat groei een cumulatief gegeven is. Groeicijfers zijn samengestelde cijfers. Als ik bijvoorbeeld een inkomen van 1000 euro heb en dat stijgt met 10 % per jaar, dan heb ik na één jaar 1100 euro. Het tweede jaar verhoogt dit opnieuw met 10 %, maar mijn basisbedrag is intussen niet meer 1000, maar wel 1100 euro. Mijn inkomen stijgt dus naar 1210 euro.

Voor groeicijfers betekent dit dat landen die op relatief korte tijd snel groeien, veel afstand kunnen nemen van landen die traag groeien. In het voorbeeld uit mijn eerste zin is het land met een groei van 3 % na veertig jaar ruim drie keer zo rijk geworden, maar het land met de groei van 6 % is meer dan tien keer zo rijk.

Eeuwenlang hadden we geen of nauwelijks groei. Mensen waren er zich toen ook totaal niet van bewust of er nu wel of niet groei was. Metingen van het bbp startten pas aan het einde van de achttiende eeuw. De mensheid had zeer lang een cyclisch tijdsbeeld. Het geloof bestond dat alles terugkomt, zoals de seizoenen. Sommige culturen die geen cyclisch tijdsbeeld hadden, hadden vaak zelfs een negatief tijdsbeeld. In de late middeleeuwen gingen velen uit van de veronderstelling dat het beste tijdperk van de mensheid die van het oude Griekenland of het Romeinse rijk was geweest. Vandaar dat ze krampachtig probeerden om de gebruiken van die tijd in de renaissance te doen herleven.

Door de opkomst van het kapitalisme ontstond volop optimisme voor de toekomst en groeide vooral het geloof dat we die toekomst zelf kunnen waarmaken, dat economische groei de oplossing was voor het welvaartsprobleem. Uiteraard zal er altijd schaarste zijn, maar vooruitgang en technologische evolutie moesten het mogelijk maken om de volledige wereldbevolking op een niveau te brengen waarop iedereen in zijn basisbehoeften kan voldoen en een relatief comfortabel leven leiden. Dit zou ook positief zijn

De zaak-Essers zouden we een modern voorbeeld van het compensatieprincipe kunnen noemen. In 2015 deed transportbedrijf Essers uit Limburg een aanvraag om een bos te mogen kappen voor de uitbreiding van het bedrijf. De zaak kwam in de media toen komiek Wouter Deprez zich erop stortte en via allerlei kanalen zijn kritiek op bevoegd minister Joke Schauvliege publiek maakte. Het bedrijf kreeg uiteindelijk in februari 2016 zijn vergunning. De Vlaamse regering oordeelde dat de compensatie (Essers moet betalen voor het boscompensatiefonds om ergens anders nieuwe bossen te planten) en de extra werkgelegenheid van vierhonderd banen meer maatschappelijke baten opleverden dan de kostprijs van het verlies van het bestaande bos.

1.1.4. *Intermezzo: wat is liberalisme?*

Als ik zeg dat Smith aan de basis lag van het klassieke liberale denken, dan zou je kunnen veronderstellen dat liberalisme volledig overeenkomt met de visie van Smith. Dit klopt niet helemaal. Smith was niet de ‘uitvinder’ van het liberalisme. Om de zaken uit elkaar te houden, dus even een kort intermezzo over de terminologie.

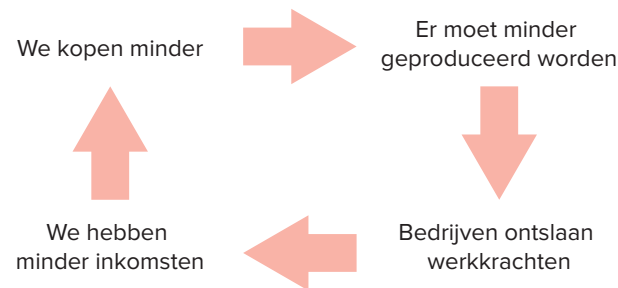
De term liberalisme dook eigenlijk pas volop op in de negentiende eeuw, maar gaat terug op de geschriften van Thomas Hobbes en John Locke uit de zeventiende eeuw. Het liberalisme verwijst naar een visie waarin de vrijheid van het individu het belangrijkste goed is. Op het economische vlak ligt die vrijheid vooral in het domein van het eigendomsrecht. Als iets van jou is, heb je het volste recht om daarmee te doen wat je wilt. De overheid heeft in het economische domein enkel tot taak de voorwaarden te scheppen om je eigendomsrecht naar goedgevoel te gebruiken met het doel te produceren. Dit is het ‘laissez-faire’-principe. Die individuele vrijheid was er in de zeventiende en achttiende eeuw nog niet voor iedereen. Liberalen waren toen bijvoorbeeld geen voorstander van stemrecht voor de armen omdat ze ervan uitgingen dat die zouden stemmen op partijen die het privébezit aan banden zouden leggen.

Vandaag kennen we het neoliberalisme, de opvolger van het liberalisme. Neoliberalen blijven vasthouden aan de minimale staat, met die beperking dat ze wel aanvaardden dat de staat een centrale bank heeft met monopolie op de gelduitgave en met als taak de waarde van dat geld te beschermen. Die strekking wordt soms ook nog de Washington Consensus genoemd omdat ze wordt uitgedragen door de drie grote economische organisaties: de Wereldbank, het Internationaal Monetair Fonds en het Amerikaanse ministerie van Financiën. Die zijn alle drie in Washington DC gevestigd.

In de marge van het neoliberalisme wil ik kort de Oostenrijkse school vermelden. Sommigen beschouwen die als een volledig aparte stroming, maar ik geef er de voorkeur aan om ze toch te zien als een wat eigenaardige variant van het neoliberale denken. De Oostenrijkse school is namelijk de grootste verdediger van het vrijemarktprincipe. Toch kunnen we ze niet tot de neoklassiekers rekenen omdat ze een van de belangrijkste stellingen van de klassieke economie – de mens is een rationeel wezen – niet aanvaard.

zetten om een nieuwe bankencrisis te vermijden, maar de volgende keer zal het wellicht een andere sector zijn waar de crisis eerst inzet. Ons gezond verstand moet ons eigenlijk al vertellen dat we niet altijd maar meer en meer kunnen kopen. Wat de concrete oorzaak ook is, het is eigenlijk logisch dat we af en toe minder gaan kopen. Feit is wel dat, ALS we minder kopen, de volgende vicieuze cirkel in gang gezet wordt:

In een tweede ‘ronde’ zijn er dus al meer werklozen, in een derde nog meer enzovoort.

Bovendien verslechtert dit mechanisme nog door het menselijke instinct. In tegenstelling tot wat de klassieke economie stelt, is de mens volgens Keynes slechts zelden een rationeel handelend individu. Hij gaat veel vaker instinctief en emotioneel handelen en zijn gedrag aanpassen aan de groep. In die context moet je dat als volgt zien: toen een tijdje geleden het nieuws werd bekendgemaakt dat Ford Genk zou sluiten, daalde de vraag al vrij snel. Nochtans was de sluiting zelf pas voor maanden na dit bericht gepland en ging het over in totaal ongeveer 10.000 mensen die hun job zouden verliezen. Dat is geen klein aantal, maar op het totale aantal consumenten in België is dat een minimale groep.

Zo wiskundig werkt het dus niet. Het veranderende consumentengedrag gaat over een veel grotere groep. Iedereen leest dit nieuws immers in de krant en veel meer dan 10.000 mensen geraken in paniek en houden de knip op de beurs.

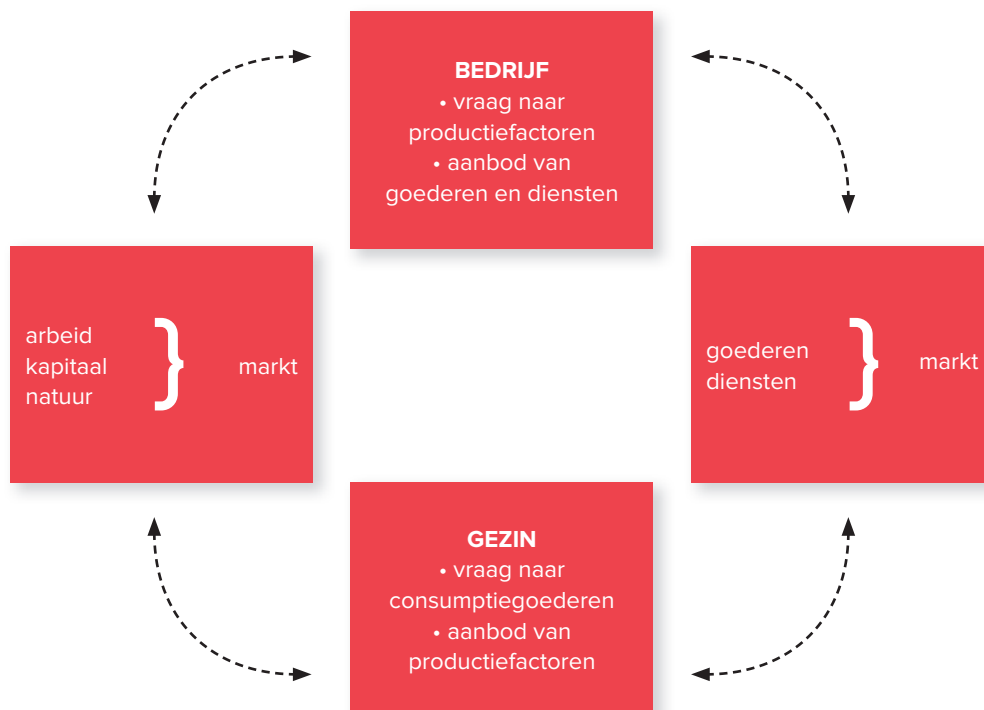
Belangrijk daarbij is dat het investeringsdenken en het conjunctuurgegeven bij Keynes één geheel vormen. De hamvraag is dan natuurlijk: wat doe je eraan? Moeten we manieren zoeken om de beleggers ervan te overtuigen dat het risico haalbaar is om genoeg investeringen te genereren? Moeten we iedereen ervan overtuigen om toch maar te kopen, zodat er genoeg vraag is en de investeringen vanzelf volgen? Het zou wellicht mooi zijn, maar het is niet gemakkelijk te realiseren. Het antwoord van Keynes is daarom eenvoudiger: de overheid moet voor voldoende investeringen zorgen en zo tegelijk de vraag stimuleren en werkgelegenheid creëren. Dit kost natuurlijk veel. Daarom introduceerde Keynes het begrip ‘*deficit spending*’. Een overheid mag in tijden van negatieve conjunctuur gerust schulden maken, veel schulden zelfs, om de economie aan te zwengelen. Door dit te doen, zorgt ze immers voor nieuwe groei en dus in een volgend stadium meer belastingopbrengsten. De overheid moet dan wel de discipline hebben om in economisch goede tijden de knip op de beurs te houden, zodat ze de schuldenlast weer afbouwt.⁵

⁵ Met dat laatste wil het in de voorbije decennia bij onze overheden nogal eens mislopen.

1. DE ECONOMISCHE KRINGLOOP

De mens heeft eigenlijk al erg lang een zekere opdeling van arbeidsprocessen gemaakt. Overigens zijn ook elders in de natuur voorbeelden van arbeidsverdeling te vinden (bv. 'sociale' insecten). Zelfs zonder arbeidsverdeling is het menselijk leven echter een dagelijks terugkerende kringloop van produceren en consumeren.

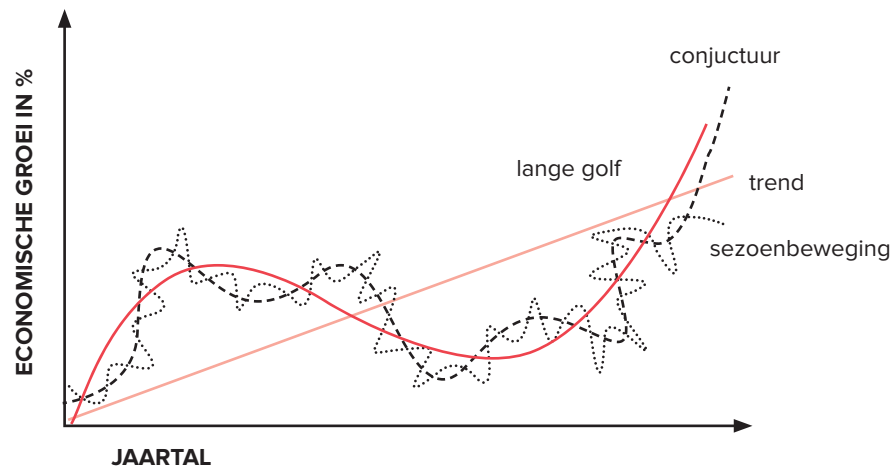
1.1. De eenvoudige kringloop

Om te kunnen produceren hebben de ondernemingen (bedrijven, instellingen, organisaties) productiefactoren nodig: land, arbeid en kapitaal. De gezinnen leveren die factoren en krijgen hiervoor een vergoeding in de vorm van rente en pacht, loon, interest of winst. Die vormen het inkomen van de gezinnen. Dit inkomen besteden de gezinnen aan de aankoop van goederen en diensten, geleverd door de ondernemingen. De ontvangsten van de ondernemingen dienen dan weer voor de aankoop van productiefactoren. Zo is de cirkel rond. Er zijn twee kringlopen: een goederen- en een geldkringloop.

De goederenkringloop loopt als volgt: de gezinnen leveren productiefactoren aan de ondernemingen en die laatste produceren voor de gezinnen goederen en diensten. In de goederenkringloop kunnen we de stroom van productiefactoren en de stroom van goederen en diensten onderscheiden.

ten we tussen 1880 en 1910 en tussen 1940 en 1970. De neergaande tussen 1910 en 1940 en tussen 1970 en 2000.

Naast die algemene zijn er nog toevallige bewegingen. Die vertonen geen regelmaat, maar doen zich plots en onverwachts voor onder invloed van bepaalde feiten, zoals natuurrampen, revolutie, epidemie, staking.

Voorals de conjunctuur interesseert economen omdat ze denken dat de overheid die kan beïnvloeden. De conjunctuurtheorie dateert van de jaren dertig van de vorige eeuw en werd vooral geformuleerd door J.M. Keynes. De oorzaak voor het ontstaan van conjunctuurbewegingen ligt volgens Keynes in de starheid van prijzen. Volgens het liberalisme zijn prijzen uiterst dynamisch: als de vraag daalt, zullen de prijzen meteen dalen. Zo past de economie zichzelf aan de nieuwe situatie aan, waardoor er geen crisis kan ontstaan. Keynes ging ervan uit dat prijzen in de praktijk niet dynamisch zijn, waardoor veranderingen in de vraag niet opgevangen worden. We leggen dit nader uit.

Keynes schreef misschien als eerste een uitgebreide theorie over de oorzaak van de conjunctuur, maar het verschijnsel zelf is natuurlijk veel ouder. In de Bijbel vinden we in het boek Genesis al in het oude testament het verhaal van de droom van de Farao over de zeven vette en de zeven magere koeien terug. De Farao vertelt zijn droom aan Jozef, zoon van Jakob, die inziet dat het over de economie gaat. Jozef ziet meteen in hoe de magere jaren minder zwaar kunnen worden gemaakt: de Farao moet in de jaren van overvloed een vijfde van de oogst als heffing wegnemen. Dit graan moet worden opgeslagen in de steden, waar het dan tijdens de magere jaren kan worden gegeten.

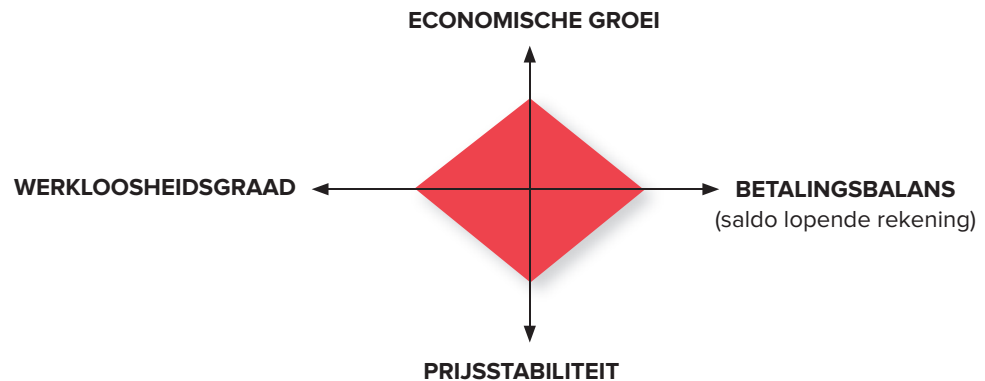
We kunnen bij dit verhaal twee zaken opmerken. Allereerst geeft het verhaal geen verklaring voor het waarom van de magere en de vette jaren. Daarvoor moesten we dus nog een paar duizend jaar wachten. Verder stelt het verhaal duidelijk dat conjunctuur onafwendbaar is, maar in zekere zin wel beheersbaar. De maatregel die Jozef voorstelt, zal op geen enkele wijze de magere jaren tegenhouden. Wel zorgt hij ervoor dat de bevolking voorbereid is op de verwachte hongersnood.

komen. Wenst de overheid de prijzen te stabiliseren – via bijvoorbeeld het verminderen van de geldhoeveelheid of het verminderen van de vraag door het heffen van belastingen – dan daalt de economische groei en stijgt de werkloosheid. Prioriteiten dienen dus gelegd te worden ten nadele van andere doelen. Vandaar de term *onbehaaglijke driehoek*.

4.2. De magische vierhoek

Tijdens en na de crisisjaren eind jaren zeventig en begin jaren tachtig dook er een nieuw fenomeen op: economische groei ging niet langer gepaard met meer werkgelegenheid. Waarschijnlijk was dit te wijten aan diepte-investeringen die verhoogde productiviteit waarborgden zonder dat er meer werknemers bij te pas kwamen. De OESO stelde toen voor om een vierde doelstelling mee op te nemen, werkgelegenheid. Die wordt voorgesteld door de werkloosheidsgraad.

Grafisch:

4.3. De magische vijfhoek

De laatste jaren krijgt de factor natuur, ook binnen de economische wetenschap, meer en meer aandacht vanwege de problemen die zich op dat vlak voordoen. Zo zit het economisch-politieke beleid in een spanningsveld met vijf variabelen: werkloosheid, economische groei, betalingsbalansevenwicht, prijsstabiliteit en natuur. Die vijf doelstellingen kunnen in onderlinge concurrentie staan. De vijfhoek is nog niet officieel opgenomen in de economische theorie, vooral omdat er nog geen goede meetinstrumenten zijn om de kwaliteit van de natuur weer te geven.

4.4. Conjunctuurpolitiek

De overheid kan de conjunctuur niet volledig beheersen, maar zal toch proberen de golven soms te matigen of bij te sturen. Dit betekent dat ze in perioden van laagconjunctuur vooral de economische groei gaat stimuleren, en in perioden van hoogconjunctuur vooral de inflatie zal tegengaan.

Een beleid gericht op groei bestaat erin om de vraag te stimuleren. Dit kan rechtstreeks door bijvoorbeeld belastingen te verlagen of premies te geven, of onrechtstreeks door

5. ONGELIJKHEID TERUGDRINGEN IN BELGIË

Moderne staten kennen verschillende mechanismen om ongelijkheid terug te dringen. Daarnaast zijn er nog andere factoren die een rol kunnen spelen, maar die op dit moment (nog) niet actief worden ingeschakeld om ongelijkheid te lijf te gaan.

5.1. De progressieve inkomensbelastingen

In het vorige hoofdstuk legden we het systeem van de progressieve belastingen al uit. Het moet daardoor al duidelijk zijn dat de verschillen in netto-inkomens een stuk kleiner zijn dan die in bruto-inkomens. Internationaal gezien is de inkomensongelijkheid in België op het vlak van bruto-inkomens vrij groot en op het vlak van netto-inkomens vrij klein. Het herverdelende effect van onze inkomensbelasting is dus in principe nogal groot.

We moeten hier wel een kanttekening bij maken. Werkgevers en werknemers kennen ook het belastingsysteem. Dat wil zeggen dat ze bij het bepalen van de brutolonen vaak rekening houden met wat er nog af gaat. Een deel van de verklaring voor sommige hoge brutolonen is dus ook het gegeven dat de werkgever wel zoveel moet betalen, zodat de werknemer er netto nog genoeg aan overhoudt.

5.2. De sociale zekerheid

Het stelsel van de sociale zekerheid heeft een herverdelend effect in die zin dat gezinnen zonder inkomen of met een extra last (kroostrijke gezinnen, gehandicapten) van overheidswege recht hebben op een aanvullend en/of vervangingsinkomen. Uit de sociale zekerheid haal je in eerste instantie vervangingsinkomens. Zij komen in principe in de plaats van een inkomen uit arbeid, al zijn beperkte combinaties mogelijk. Het gaat hier om werkloosheidsvergoeding, pensioen, uitkering bij ziekte en leefloon. Daarnaast zijn er de aanvullende inkomens, zoals de kinderbijslag en de terugbetaling van medische zorgen.

De groei van de sociale voorzieningen en de politieke keuzes die daarin gemaakt zijn, bepalen grotendeels de evolutie van de ongelijkheid, zeker voor bepaalde groepen, in de westerse landen sinds WO II. Als we die periode tot op vandaag bekijken, dan zien we dat sociale uitkeringen de stijging van de lonen en de levensstandaard in de meeste landen goed konden bijhouden tot ongeveer de jaren tachtig. Daarna begon de motor van de sociale voorzieningen in veel landen te sputteren, in hoofdzaak omdat het aantal afhankelijke personen (ouderen, werklozen, ...) toenam ten opzichte van het aantal werkenden dat bijdragen betaalt.

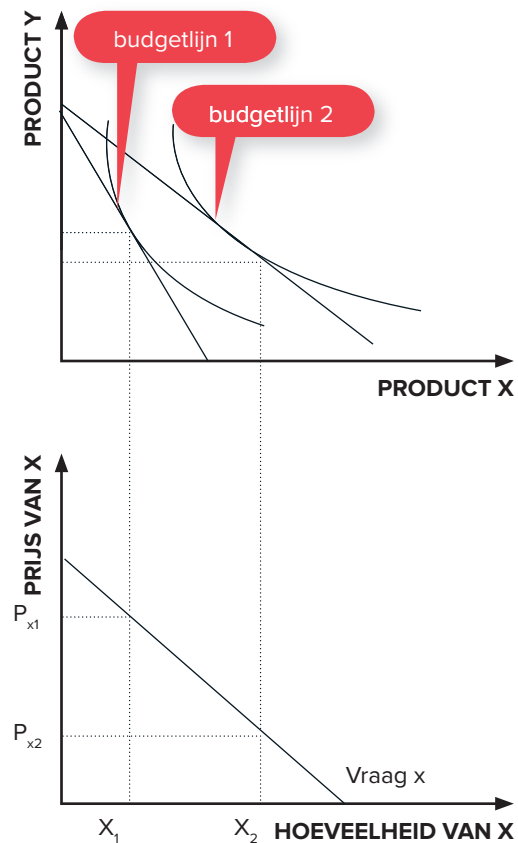
Toch zijn er grote verschillen per land. Zo zie je dat het verschil in inkomens tussen werkenden en uitkeringsgerechtigden in het Verenigd Koninkrijk al van in de jaren tachtig significant toenam, terwijl dat in (West-)Duitsland en Finland pas vanaf 1995 het geval was. Het verschil ligt op het vlak van het beleid. In het VK werd al in de jaren tachtig, onder premier Thatcher, een neoliberaal beleid gevoerd met sterke besparingen in de sociale zekerheid. In de andere twee

Stel dat iemand bijvoorbeeld normaal gezien per maand vier flessen River Cola koopt. Als dit product in prijs zakt, kan hij misschien vijf flessen kopen, maar hij kan ook besluiten om nog maar drie flessen River Cola te kopen en één fles Coca Cola. De prijsdaling van River leidt tot minder aankoop van dit product.

Substitutie-effect van een prijsverandering: een goedkoper product wordt nu geconsumeerd in de plaats van een ander.

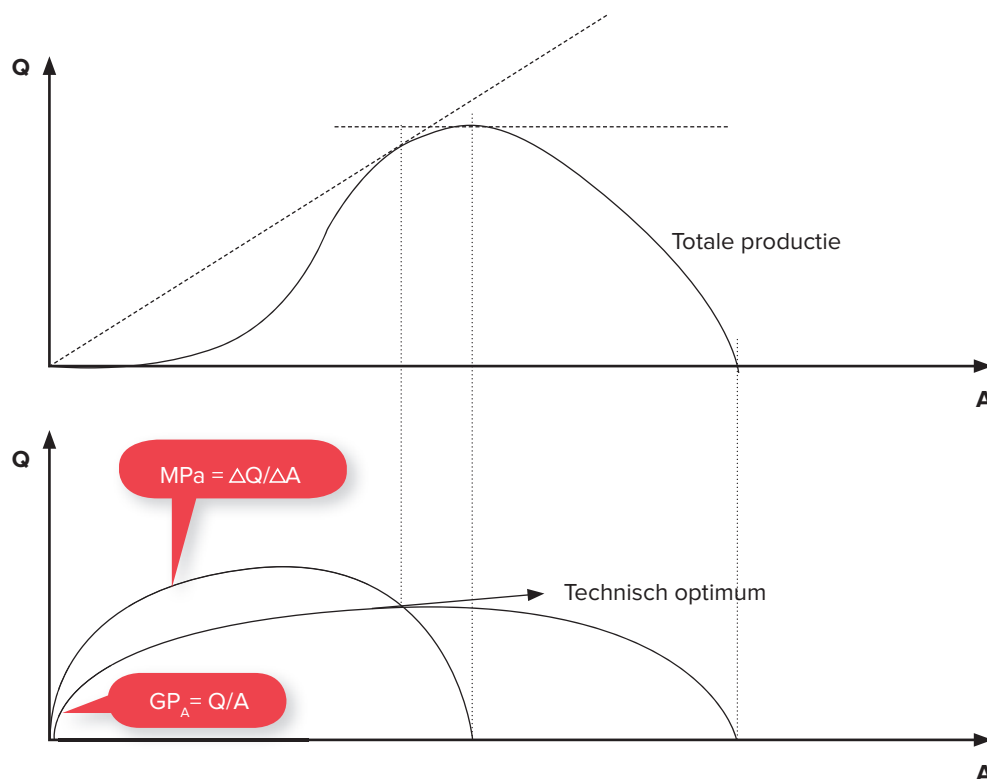
Het totale prijseffect is het resultaat van beide effecten en zal positief zijn als het inkomenseffect positief is, of als het positieve substitutie-effect het negatieve inkomenseffect compenseert, en negatief als het negatieve inkomenseffect het positieve substitutie-effect compenseert.

De vraagcurve heeft een dalend verloop: hoe lager de prijs, hoe groter de gevraagde hoeveelheid. Door het inkomens- en substitutie-effect zal bij een prijsdaling van goed X meer van dat goed gekocht worden (individuele vraagcurve). Merk op dat het prijseffect dan positief moet zijn!

gen dat daar een extra input van arbeid geen extra productie meer oplevert. De marginale productie is dan gelijk aan 0.

Uit de curve van de totale productie (bovenste curve) kunnen we rechtstreeks de gemiddelde en de marginale productie afleiden (onderste curve).

In het technisch optimum is de $MP = GP$. Op dat moment is de GP dus het hoogst. Bekijken we de volledige werking van die onderneming, dan merken we dat ze nu dus het meest productief werkt.

5. KOSTEN

Op lange termijn zijn alle kosten variabel. Toch kunnen we ook hier enig onderscheid maken tussen verschillende soorten kosten. Arbeid heeft beperkte opstartkosten (rekrutering, selectie, opleiding), maar heeft in hoofdzaak steeds terugkerende kosten. Kapitaal heeft grote eenmalige opstartkosten en beperkte terugkerende kosten (onderhoud).

Dit gegeven speelt ook een rol in de beslissing om te kiezen tussen bepaalde verhoudingen tussen arbeid en kapitaal. Een bedrijfsleider kan soms kiezen voor een combinatie van arbeid en kapitaal die niet optimaal is. Dat gebeurt vaak in het nadeel van arbeid. Bij kapitaal is de voorspelbaarheid van de kosten namelijk veel groter. De investeringskosten zijn gekend en als hij een vast onderhoudscontract neemt, kan hij nog maar voor weinige financiële verrassingen komen te staan. Bij werknemers kan hij die zekerheid nooit hebben. De toekomstige evolutie van het loon, het aantal afwezigheden wegens

© Academia Press
P. Van Duyseplein 8
9000 Gent
Tel. 09 233 80 88
www.academiapress.be

Uitgeverij Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Opmaak en cover: Twin Media bv
Grafieken en illustraties: Twin Media bv

Christophe Timbremont
Economie als menswetenschap – Editie 2016
Gent, Academia Press, 2016, XIV + 251 pp.

ISBN 978 90 382 2632 3
D/2016/4804/103
NUR 780

*Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk,
fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
de uitgeverij.*